

INSCRIȚII PE MORTARIA DIN DACIA (II)

CONSTANTIN C. PETOLESCU

Într-un volum anterior publicam *Inscripțiile pe mortaria din Moesia Inferior*, urmînd ca o întregire a catalogului să cuprindă și inscripțiile de pe vase asemănătoare, descoperite în Dacia. Din lipsă de spațiu ne-am văzut siliți să operăm o fracționare a materialului, respectiv în *Inscripții pe mortaria din Moesia Inferior* (I), și *Inscripții pe mortaria din Dacia* (II).

Cum observațiile preliminare privind tipul de vas, destinația, modul de fabricare și răspîndirea acestor recipiente au fost prezentate în prima parte a materialului, nu mai considerăm necesară o reluare a lor.

Dăm în continuare catalogul de *mortaria* șampilate, descoperite în Dacia, urmînd criteriile adoptate în culegerea națională de inscripții (*Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor*).

Pentru ca ordinea numerelor în catalog să nu surprindă, reluăm numerotarea de la 1 la 46, iar în paranteză dăm numărul ce corespunde de drept piesei în catalogul general de *mortaria* șampilate.

*

*

*

D A C I A

I (XI). SVCIDAVA

1. (21). Buză de mortarium; se păstrează un fragment de șampilă. Nu se indică înălțimea literelor; imprimare inversă. Cu ocazia publicării, D. Tudor arată că a apărut „în săpăturile din ultimii trei ani“ din așezarea civilă (decî prin 1958—1959). Nu se află în muzeul din Corabia, cum se indică în *Oltenia romană*³.

D. Tudor, SCIV, 13, 1962, 1, p. 121, nr. 5, fig. 3/4; idem, OR³, SE 280; IDR, II, 303; C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 459, nr. 5.

...VA...

...OM...

În SCIVA, *loc. cit.*, notam: „După părerea noastră, este o imitație după ștampila anterioară“ (adică după o ștampilă de tipul CL. DONITIA EVARESTO). „Imitatorul a copiat de pe vas și a gravat aidoma pe tiparul său literele, în cazul de față MO și AV, la fel și rămurica despărțitoare; dar a inversat rîndurile, astfel că la imprimare literele VA au apărut în r. 1, iar ON în r. 2. Imitarea s-a realizat într-un atelier local, de către un ceramist care nu a înțeles sensul inscripției“.

De fapt, este un fragment aidoma celor cunoscute cu ștampila CL. DONITIA / EVARESTO. Numai că D. Tudor a prezentat ștampila răsturnată; literele OM sînt în realitate CN (desenul nu este deci corect). Rămurica despărțitoare corespunde perfect cu cea de pe ștampila citată. Lectura este deci următoarea:

[CL. D]ON[ITIA]
[E]VA[RESTO]

Cf. nr. 7, 25—27, 32, 54—56, 65.

2. (22). Buză de mortarium. Imprimare negativă; nu se indică înălțimea literelor. Muzeul din Corabia; inv. 727.

D. Tudor, SCIV, 17, 1966, 3, p. 601, nr. 25; idem, OR³, SE, 279; Gh. Popilian, *Ceramica*, p. 48, pl. XVIII; IDR, II, 302 (desenul din stînga).

THEO-
TIMV[S]

Litera V este slab imprimată, iar S nu a mai avut loc pentru imprimare, ștampila depășind lățimea buzei recipientului. Litera I are întrucitva aspect de Y. Desenul publicat de D. Tudor nu este corect — nici în cea ce privește dispoziția rîndurilor, nici a rămurelei despărțitoare.

3. (23). Buză de mortarium. Imprimare negativă; în rîndul 2 literele abia se zăresc. Nu se află în muzeul din Corabia, cum notează D. Tudor în *Oltenia romană*. Dispărut?

D. Tudor, SCIV, 13, 1962, 1, p. 121, nr. 5, fig. 3/2; idem, OR³, SE 279; IDR, II, 302 (desenul din dreapta).

T(h)EOT-
[imus]

4. (24). Buză de mortarium. Imprimare negativă; în r. 2 literele abia se zăresc. Nu se află în Muzeul din Corabia, cum menționează D. Tudor în *Oltenia Romană*.

D. Tudor, OR², SE 220; idem, SCIV, 13, 1962, 1, p. 121, nr. 5, fig. 3/3; idem, OR³, SE 282; IDR, II, 304; C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 459, nr. 4.

[Th]EOTI-

MVS

În SCIV, *loc. cit.*, D. Tudor scrie despre mortariile cuprinse de noi sub numerele 23—24 că „apartin aceluiași producător olar: *T(h)eotimus*“. Dar în celelalte publicații citate, același autor citea: „...EDTI.../ ...ML...“, fiind considerată astfel o șampilă ilizibilă.

II (XII). ROMVLA

5. (25). Buză de mortarium. Litere înalte de 12 mm; imprimare negativă. Muzeul regiunii Porților de Fier, Drobeta-Turnu Severin (provine din colecția Capșa).

D. Tudor BCMI, 31, 1938, 96, p. 89, nr. 462; idem, OR², SE 132; idem, OR³, SE 159 (sub acest număr a fost inclusă șampilă prezentată de noi la nr. 26); Cl. L. Băluță, *Apulum*, 15, 1977, p. 249—252; C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 459, nr. 5.

D. Tudor citea „...IONI.../YAPES“; lectura a fost preluată de Gh. Popilian, *Ceramica*, p. 49 și pl. XVII (care dă totuși desenul corect) și IDR, II, 472. Cl. L. Băluță a atras atenția că este o șampilă de tipul CL. DOMITI / EVARESTI. Lectura corectă este următoarea:

[C]L. DON[ITIA]

[E]VARESTO

6. 26). Buză de mortarium. Imprimare negativă; litere înalte de 12 mm. Muzeul din Caracal.

D. Tudor, SCIV, 16, 1965, 1, p. 186, nr. 16; idem, OR³, SE 159 (sub acest număr este cuprinsă și piesa prezentată de noi la nr. 13); Gh. Popilian, *Ceramica*, p. 49, pl. XVII; IDR, II, 472 (cuprinde piesele de la noi nr. 25, 26).

[Cl.]DONITIA

[Ev]ARESTO

Cf. nr. 5 (25). D. Tudor citea (cu transcriere retrogradă ?) IOONIT / VAPESI; Popilian ITIHOOI / OISE] AV (dar în desenul de la pl. XVII se mai văd: în r. 1, hasta din dreapta a lui A, iar în r. 2 bună parte din O). V. Culică, SCIV, 22 1971, 2, p. 335, observa că una din șampilile publicate de el (v. la noi, mai sus, nr. 7) este asemănătoare cu

cea de față. Identificarea corectă a producătorului a fost făcută de Cl. L. Băluță, *Apulum*, XV, 1977, p. 249—250, nota 15.

7. (27). Buză de mortarium. Imprimare pozitivă; litere înalte de 12 mm. Muzeul regiunii Porților de Fier (Drobeta-Turnu Severin); provine din colecția Capșa, inv. 112/IV.

D. Tudor, *BCMI*, 31, 1938, 96, p. 89, nr. 461; idem, *OR*¹, *SE* 108; idem, *OR*², *SE* 131; idem, *OR*³, *SE* 158; *IDR*, II, 467; C. C. Petolescu, *SCIVA*, 31, 1980, 3, p. 459, nr. 5.

[Do|NITIA

[E]VA[re|STO

D. Tudor citea: *ALTIN...* / *OTT...AV...* (lectură preluată și în *IDR*, II, 467); rectificarea s-a făcut de noi în *SCIVA*, *loc. cit.*

8. (28). Buză de mortarium. Litere înalte de 8—10 mm; imprimare pozitivă. Se păstrează la Muzeul regiunii Porților de Fier (Drobeta-Turnu Severin); provine din colecția Capșa.

D. Tudor, *BCMI*, 31, 1938, 96, p. 89, nr. 460; idem, *OR*¹, *SE* 107; idem, *OR*², *SE* 130; idem, *OR*³, *SE* 157; Gh. Popilian, *Ceramica*, p. 49; *IDR*, II, 468.

MARC[us A-]

RET[io fec(it)]

D. Tudor citea: *MARC[i]* / *REZI...* Lectura corectă a fost stabilită de V. Culică (lectura a fost acceptată de Gh. Popilian și, în *IDR*, II), după ștampilele de la *Durostorum* (la noi, nr. 10) și *Buridava* [mai departe, nr. 16 (36)].

9. (29). Buză de mortarium cu ștampilă de dimensiunile 5,3 × 3,6 cm. Litere pozitive; numele ceramistului repetat în r. 2. Colecția Ilie Constantinescu, Caracal.

D. Tudor, *BCMI*, 31, 1938, 96, p. 89, nr. 459; idem, *OR*¹, *SE* 110; idem, *OR*², *SE* 133; idem, *OR*³, *SE* 160; *IDR*, II, 469.

MILONIS

MILONIS

10. (30). Buză de mortarium cu ștampilă în cartuş de dimensiunile 6,3 × 3,4 cm. Literele despărțite, pe verticală, de o rămurică, asemeni unui brăduț: două litere în stînga, două în dreapta. Se păstrează în Muzeul Militar Central, București.

IDR, II, 470 (după informația autorilor citați în continuare); Gh. Poenaru Bordea — M. Zahariade, *SMMIM*, 13, 1980, p. 106—107.

STEF

ANOV

11. (31). Buză de mortarium cu șampilă; formă și dimensiuni necunoscute. Muzeul din Caracal.

D. Tudor, SCIV, 21, 1970, 2, p. 316, nr. 12 (nu dă desen, deci nu știm cărui tip îi aparține); IDR, II, 471.

THEOTIMVS (?)

III. (XIII). SLĂVENI (com. Gostavățu, jud. Olt)

12. (32). Buză de mortarium cu fragment de șampilă. Dimensiuni necunoscute (inaccesibil); imprimare negativă. Muzeul Olteniei, Craiova.

Gh. Popilian, *Ceramica*, p. 49, nota 239 (mențiune), pl. XVIII. Cf. Cloșca L. Băluță, *Apulum*, XV, p. 250, nota 15 (pentru identificarea producătorului).

[Cl. Don]ITIA

[Evaresto]

Cf. nr. 7,1 (21), 5—7 (25—27), 34—36 (54—56), 45 (65), 13—15, (33—35). Ștampile de mortaria, inedite. Se păstrează în Muzeul Olteniei, Craiova.

Gh. Popilian, în „Materiale și cercetări arheologice. A XIV-a sesiune anuală de rapoarte, Tulcea, 1980“, notează că s-au descoperit în așezarea civilă „trei fragmente de *mortaria*, dintre care două cu ștampila TEOTIMOS“. Probabil că este o ștampilă de genul celor citate mai sus, nr. 3 (23), 4 (24).

În ziua de 3 noiembrie 1979, Gh. Popilian mi-a arătat, la muzeul din Craiova, un fragment de buză de mortarium cu șampilă de tipul Theotimi / Stefani; probaibl de același tip cu cele cunoscute în alte părți (Pavlikeni, Jidava, Ulpia Traiana; cf. C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 460, nota 27).

IV (XIV). BURIDAVA (Stolniceni, mun. Rîmnicu Vilcea)

16. (36). Buză de mortarium. Litere înalte de 10 mm; imprimare pozitivă. Muzeul județean Vilcea.

D. Tudor, SCIV, 13, 1962, 1, p. 120, nr. 4; idem, SCIV, 17, 1966, 3, p. 602, nota 27; idem, OR³, SE 401; IDR, II, 568.

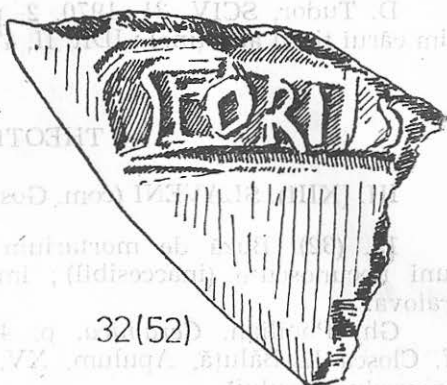
MARCVS A-

[r]ETIO FEC(it)

D. Tudor propunea o lectură greșită (v. și nr. 28 de la Romula). Lectura corectă a fost dată de V. Culică, SCIV, 16, 1965, 2, p. 373 (pe baza unei ștampile întregi de la Durostorum; mai sus, nr. 10).

10(30)

32(52)

WILIANI LECI
VIXANDEB DO

33(53)

VI

31(51)

PRIMI

27(47)

AVGVSTA
M C

21(41)

MILONIS
MILONIS

9(29)

PHILEM
MINNE

22(42)

AELIV

28(48)

MARCVSA
RETIOFEC

8(28)

MARCVSA
TIOFEC

16(36)

Planşa I : Ştampile pe mortaria de la Romula, 8—9 (28—29) ; Buridava, 16 (36) ; Tibiscum, 21—22 (41—42) ; Ulpia Traiana Sarmizegetusa, 27 (47), 28 (48), 31 (51) ; Micia, 32(52) ; Ampelum, 33(53) şi Romula, 10 (30).

V (XV). JIDAVA (Cîmpulung, jud. Argeş)

17. (37). „Buză de oală cu ștampilă“ descoperită în 1901, în cursul săpăturilor efectuate în castru de P. Polonic. Dispărută. Ștampila este cunoscută numai din desenul lui Pamfil Polonic; literele erau imprimare negativ.

P. Polonic, în Mss. Acad., vol. 5 141, f. 231 (verso); de aici preluat de D. Tudor, „București“, 2, 1936, p. 111, nr. 11; idem, OR¹, SE 226; idem, OR², SE 350; idem, OR³, SE 502; IDR, II, 630. Lectura corectată de C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 459—460, nr. 6 (vezi și SCIVA, 32, 1981, 4, p. 609, nr. 61); Gh. Poenaru Bordea — M. Zahariade, SMMIM, 13, 1980, p. 107.

[T]HEOTIM[i]

[St]EFANI

Cf. nr. 6, 15, 25 (45).

VI. (XVI). RĂCARI (jud. Dolj)

18. (38). Buză de mortarium. Dimensiunile literelor necunoscute; imprimare pozitivă. D. Tudor nota că piesa se păstrează la Muzeul Olteniei, Craiova; dispărută?

D. Tudor, OR¹, SE 184; idem, OR², SE 298; idem, OR³, SE 436; IDR, II, 172; C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 458, nr. 3.

[P]HILEMO...

MIN...D...

Cf. nr. 22 (42) mai departe. D. Tudor citea HILEMO / AIN...D; lectură preluată și în IDR, II, 172.

VII. (XVII). DROBETA

19. (39). Fragment de mortarium, descoperit pe locul unde M. Davidescu crede că a fost clădirea *tabularium*-ului. Descoperit cu ocazia unor săpături pentru consolidarea zidurilor bisericii medievale cu contraforți din curtea muzeului. În dreapta și în stînga deversorului se află o ștampilă. Se păstrează în Muzeul regiunii Porților de Fier din Drobeta-Turnu Severin.

M. Davidescu, *Monumente medievale din Turnu Severin* (editura Meridiane) București, 1969, p. 25; idem, *Drobeta în secolele I—VII*, Craiova, 1980, p. 120—121 (cu desen); inclus de C. C. Petolescu în cronică epigrafică (prima serie), publicată în SCIVA, 32, 1981, 4, p. 601, nr. 24.

VRSVLVS

Litera L ca *lambda*.

„Fragmentul nostru a fost descoperit într-o poziție stratigrafică bine precizată, alături de ceramică din secolul II“ (M. Davidescu, *Drobeta...*, p. 121).

20. (40). Fragment de mortarium cu șampilă, descoperit cu ocazia lucrărilor de canalizare, în 1972, în apropierea castrului. Se păstrează în Muzeul regiunii Porților de Fier, Drobeta-Turnu Severin.

Doina Benea, în *Contribuții ale cadrelor didactice și cercetătorilor mehedinteni la îmbogățirea cunoașterii istoriei locale*, Casa corpului didactic, Drobeta-Turnu Severin, 1974, p. 69 (non vidi), apud M. Davidescu, *Drobeta în secolele I—IV e.n.*, Craiova, 1980, p. 121; inclus de C.C. Petolescu în cronică epigrafică (prima serie) publicată în SCIVA, 32, 1981, 4, p. 601, nr. 23.

THEO...

Este ștampila ceramistului *Theotimus*, ale cărui produse sînt cunoscute în Dacia și Moesia Inferior (din felul cum ne este prezentată de Mișu Davidescu, nu ne putem da seama cărei variante a ștampilei aparține: cf. IDR, II, 302 și 471; C. C. Petolescu, SCIVA, 31 1980, 3, p. 458—460).

VIII. (XVIII). TIBISCUM (Jupa-Caransebeș, jud. Caraș-Severin)

21. (41). Buză de mortarium descoperită în așezarea civilă. Litere înalte de 13 mm; imprimare pozitivă. Muzeul din Timișoara.

IDR, III/1, nr. 267. Cf. C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 1, p. 119; idem, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 460, nr. 7.

AVGVSTA [lis]

[Nu]M[i]C...

I. I. Russu citea *Augusta* sau *Augusta[l---*], iar în r. 2 „literele singulare M și C ar putea fi inițiale de antroponime“. Vezi *Inscripții pe mortaria din Moesia Inferior*, nr. 4; CIL, III, 14 371, 11; NVMIC AVGVSTAL.

22. (42). Buză de mortarium descoperită în așezarea civilă. Litere înalte de 12 mm; imprimare pozitivă. Muzeul din Timișoara.

IDR, III/1, nr. 268; C. C. Petolescu, SCIVA, 31, 1980, 1, p. 119; idem, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 458, nr. 3.

PHILEM...

MINNE...

I. I. Russu, care publică primul această șampilă, nu observă că ea este identică în privința lecturii cu alta de la Răcari (nr. 18), deși aceasta din urmă era publicată cu trei decenii și jumătate în urmă.

23. (43). Buză de mortarium descoperită în 1980 într-o clădire din zona canabelor castrului. Muzeul Banatului, Timișoara.
Doina Benea, Potaissa, 3, 1982, p. 25 (mențione).

Severus

IX. (XIX). VLPIA TRAIANA SARMIZEGETVSA (com. Sarmizegetusa, jud. Hunedoara)

24. (44). Fragment de mortarium cu ștampilă. Dispărut.

Goos, Archiv. d. Ver. siebenb. Landesk., XI, 107; CIL, III, 8077, 7; IDR, III/2, 573.

MARCVS A-

RETIO FEC(it)

În CIL apare MARCV A/RELIO FEC. Cloșca L. Băluță arată că este identic cu cele descoperite la Durostorum, Romula și Buridava (mai sus, nr. 10, 8 (28), 16 (36), (cf. Apulum, XV, 1977, p. 245, nota 8).

25. (45). Fragment de mortarium ștampilat. Litere inverse. Dispărut.

G. Téglás, AEM, 13, 1890, p. 198; CIL, III, 12639; IDR, III/2, nr. 580.

THEOTIM[i]

STEFANI

La Téglás și în CIL, lectura este corectă, totuși apare redată astfel: în r. 1, O este mai mic, al doilea T ca Y, urmează două haste, apoi N invers; în r. 2, S (invers) este în ligatură cu T (la Téglás), A în formă de Y răsturnat (Téglás) sau V (CIL), N invers.

Despre această ștampilă, Cloșca L. Băluță, Apulum, XV, p. 245, nota 8, scrie: „pierdută, neinterpretată de Mommsen, pe care am atribui-o eventual lui THEOTIMVS într-o variantă necunoscută“.

Cf. nr. 6, 15, 17 (37).

26. (46). Fragment de mortarium; dispărut (extat Hamersdorfi apud Acknerum, CIL). Litere inverse; în r. 2, ligatura V+A.

Ackner — Müller, Röm. Inschriften Daciens, nr. 190; CIL, III, 1635, 3; IDR, III/2, nr. 575. Cf. Cloșca L. Băluță, Apulum, XV, p. 245, nota 8; Cl. L. Băluță — I. Șerban, RCRFA, 19/20, 1979, p. 207.

CRAT

DAVIC

În CIL se menționează că ștampila era aplicată „in margine vasis maximi“; după I. I. Russu, ar fi amforă. Faptul că cele două rînduri ale ștampilei sînt despărțite de obișnuitul ornament vegetal arată că este vorba totuși de un fragment de mortarium.

27. (47). Fragment de buză de mortarium. Litere înalte de 10 mm ; imprimare pozitivă. Muzeul din Sarmizegetusa.

Dorin Alicu, Sargetia, 11—12, 1974—1975, p. 43, nr. 4, fig. 4 — 4 a ; IDR, III/2, nr. 579. Cf. Băluță — Șerban, *op. cit.*, p. 206.

PRIM...

În desenul editorului (fotografia este inutilizabilă), din ultima literă este redată numai o hastă ; după același autor, în r. 2 „se poate presupune existența unui O“.

Cf. nr. 13 (Carsium).

28. (48). Fragment de buză de mortarium. Litere înalte de 13 mm ; imprimare pozitivă. Muzeul din Sarmizegetusa.

D. Alicu, Sargetia, 11—12, 1974—1975, p. 43, nr. 5, fig. 5—5 a ; IDR, III 2, nr. 572. Cf. Cl. L. Băluță — I. Șerban, RCRFA, 19/20, 1979, p. 204.

AELI IVL(iani)

29. (49). Fragment de șampilă de mortarium. CIL notează că se află în muzeul din Deva ; acum dispărută.

Torma, AEM, 11, 1887, p. 239 ; CIL, III, 8077, 6 ; IDR, III/2, nr. 578 ; Erd. Muz. 1902, p. 453. Cf. Cl. L. Băluță, Apulum, XV, p. 245, nota 8 ; Cl. L. Băluță — I. Șerban, RCRFA, 19/20, 1979, p. 207.

...EIM

30. (50). Vas de lut, fragment ; pe marginea buzei se află o șampilă cu litere inverse ; sînt imprimate numai două litere. Poate fi un mortarium. Muzeul din Deva.

I. I. Russu și colab. IDR, III/2, nr. 577.

EM

Ne întrebăm dacă nu cumva este vorba de șampilă anterioară : nr. 29 (49).

31. (51). „Mortarium din lut roșu, de mari dimensiuni, avînd pe buză imprimată o șampilă cu trei (?) litere grecești, corodate, dar puțin fi descifrate“. Muzeul din Ulpia Traiana Sarmizegetusa ; inv. 732 (inv. vechi).

I. I. Russu, IDR, III/2, nr. 583 ; lectura Y A Σ.

«Sigură este numai prima literă Y, a doua putînd să fie „lambda“ sau A fără bara orizontală, iar ultima un „sigma“ de tip clasic. Posibil inițiale din numele (grecesc ?) al olarului (vreun YA Σ ?)» (I. I. Russu).

Această șampilă este foarte probabil de același tip cu alta de la Durostorum (vezi pentru Moesia Inferioară, nr. 12); desenul publicat în IDR, III/2, nr. 583, ar trebui „răsturnat” pentru a fi în poziție normală (cf. C. C. Petolescu, SCIVA, 32, 1981, 4, p. 611, nr. 74).

X. (XX). MICIA (Veșel, jud. Hunedoara).

32. (52). Fragment de buză de vas (foarte probabil de mortarium), descoperit în castru; pastă comună. Muzeul național de istorie, București (informație: Liviu Petculescu).

Inedit; menționat de C. C. Petolescu, în Revista de istorie, 34, 1981, 4, p. 709, nota 62; idem, în *Actas del coloquio 1980. Formas de intercambio durante la Antigüedad* (Memorias de historia antigua, IV, 1980), p. 58—59, nota. 60.

FORTIS

În partea stângă, un fel de *tabula ansata* (?).

XI. (XXI). AMPELUM (Zlatna, jud. Alba).

33. (53). Mortarium dublu șampilat; cartușul șampilii: $7 \times 4,5$ cm. Litere inverse. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

Cl. L. Băluță, Apulum, XV, 1977, p. 245—247, nr. 1, fig. 1; Cl. L. Băluță — I. Șerban, RCRFA, 19/20, 1979, p. 204.

[Alexa]NDER DO-
MITIANI FECI[t]

XII. (XXII). APULUM (Alba Iulia).

34. (54). Șampilă pe mortarium („in margine vasis maximi”), descoperit în Partoș („Maros-Porto”); altădată se afla în muzeul din Cluj („nunc Clausenburgi în museo”, CIL); dispărută.

C. Torma, AEM, 3, 1879, p. 119, nr. 2; III, 8077, 2 a. Cf. V. Christescu, *Viața economică a Daciei romane*, Pitești, 1929, p. 69; Cl. L. Băluță, Apulum, XV, 1977, p. 250, nota 17; Cl. L. Băluță — I. Șerban, RCRFA, 19/20, 1979, p. 205.

EVARESTC (?)

V. Christescu, *loc. cit.*, înțelegea ultima literă din r. 2 (în partea stângă): *officina*.

35—36. (55—56). Două fragmente de mortaria șampilate; dimensiunile cartușului: $6 \times 4,5$ cm. Litere inverse. Muzeul Unirii, Alba Iulia; inv. 4116 și 7134.

Cl. L. Băluță, *Apulum*, XV, 1977, p. 249—252, nr. 3 (1—2), fig. 4; cf. Cl. L. Băluță — I. Șerban, *RCRFA*, 19/20, 1979, p. 205.

CL. DONITI[a]

EVAREST[o]

Băluță citește CL. DOMITI / EVARESTI.

37—38. (57—58). Două fragmente de *mortaria*; dimensiunile cartușului: 4×1 cm. Litere pozitive. Muzeul Unirii, Alba Iulia; inv. 4113—4114.

Cl. L. Băluță, *Apulum*, XV, 1977, p. 253, nr. 1—2, fig. 6; Cl. L. Băluță — I. Șerban, *RCRFA*, 19/20, 1979, p. 207, pl. III/5.

CVHEMAM (?)

După editorul ștampilei, «se pot citi clar primele două litere, C sau G și V, cărora le urmează alte două litere în ligatură, probabil H+E sau N+E și în continuare, MAM, unde spațiul dintre litere este uniform. Litera E nu are bară transversală» (Cl. L. Băluță). Autorul propunea lectura transcrisă mai sus; cf. însă *Apulum*, XV, p. 254: «Se cunoaște în *Dacia Superior* un singur *mortarium* cu cognomenul Germanus...» — ceea ce ne face să credem că autorul, deși într-o exprimare confuză, atribuia acest *mortarium* lui Germanus; sau se referă la cel ce urmează?

39. (59). Buză de *mortarium* cu inscripție în *tabula ansata*. Literele au aspect cursiv, incizate înainte de ardere. Muzeul Unirii, Alba Iulia.

Cl. L. Băluță, *Apulum*, XV, 1977, p. 254, nr. 1; cf. Cl. L. Băluță — I. Șerban, *RCRFA*, 19/20, 1979, p. 205, pl. II/1.

GERMANI

40. (60). Fragment de buză de *mortarium*; dimensiunile cartușului: $4 \times 1,2$ cm. Imprimare pozitivă; dar S și N sînt inverse (ultimul N este însă pozitiv). Muzeul Unirii, Alba Iulia; inv. 4118.

Cl. L. Băluță, *Apulum*, XV, 1977, p. 252, nr. 4, fig. 5; Cl. L. Băluță, I. Șerban, *RCRFA*, 19/20, 1979, p. 205—206, pl. II/2.

OF(f)ICINA (?)

IVSTINIANA

Băluță propune lectura IVSTINIANV / OFFICINA. Pentru r. 1, el consideră că literele AN au fost gravate greșit în loc de NA — ceea ce nu este exclus, deși preferăm a citi normal IAN. În r. 2, ultima literă apare ca V — editorul gîndindu-se chiar la un genitiv grec., (O)Y; mai degrabă însă este un defect de turnare, în loc de I.

41.(61). Fragment de *mortarium*; dimensiunile cartușului: 6×4 cm. Literele pozitive (dar imprimarea este defectuoasă). Muzeul Unirii, Alba Iulia; inv. 4115.

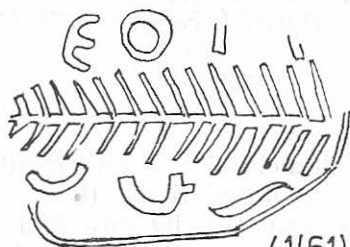
35(55)

39(59)

37(57)

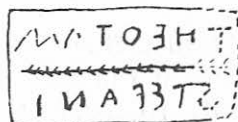
41(61)

4(24)

3(23)

17(37)

42(62)

2(22)

40(60)

Cl. L. Băluță, *Apulum*, XV, 1977, p. 248—249, nr. 2, fig. 3; Cl. L. Băluță — I. Șerban, *RCRFA*, 19/20, 1979, p. 206, pl. III/1.

[Th]EOTI-

MVS

42. (62). Fragment de mortarium; dimensiunile cartușului: $6 \times 4,3$ cm. În r. 1, (rîndul de sus) ligatură T+I; probabil tot o ligatură — ultimele litere, din stînga. Imprimare inversă. Muzeul Unirii, Alba Iulia; inv. 4117.

Cl. L. Băluță, *Apulum*, XV, 1977, p. 247—248, nr. 1, fig. 2. Cf. Cl. L. Băluță, I. Șerban, *RCRFA*, 19/20, 1979, p. 206, pl. III/2.

THEO-

TIMI---

Ultimele litere din rîndul de sus (stînga) sînt interpretate de editor ca putînd fi OF (litera F inversă), deci *officina*. Ne-am mai gîndi eventual la ligatură FIG, deci *fig(lina)*, reprodușă cu litere pozitive. I. I. Russu, în comentariul la ștampila IDR, III/2, nr. 580, propune *Theo/timi Ste(fani)* (?).

XIII. (XXIII). POROLISSUM (Moigrad, jud. Sălaj)

43. (63). Ștampilă pe mortarium („în margine vasis maximi“). Se pare că se află în muzeul din Zalău.

CIL, III, 8077, 4. Cf. Cl. L. Băluță — I. Șerban, *RCRFA*, 19/20, 1979, p. 206.

TVMITANV

44. (64). Ștampilă pe mortarium („în margine vasis maximi“), dispărut.

C. Torma, *AEM*, 3, 1879, p. 119, nr. 4; CIL, III, 8 077, 3.

TVI (?)

Cl. L. Băluță remarcă identitatea cu ștampila precedentă: „ștampile identice, se pare, descoperite la Moigrad, pierdute“ (*Apulum*, XV, p. 245, nota 8).

XIV. (XXIV). ILIȘUA (jud. Cluj).

45. (65). Ștampilă pe mortarium (în margine vasis maximi“); litere inverse. Cu privire la locul de păstrare, în CIL se mai face mențiunea: „nunc Clausenburgi in museo TORMA; ibi non extat“; deci la data includerii în CIL dispăruse.

C. Torma, AEM, 3, 1879, p. 118, nr. 1; CIL, III, 8077, 2 b. Cf. V. Christescu, *Viața economică a Daciei romane*, Pitești 1929, p. 69; Cl. L. Băluță, Apulum, XV, 1977, p. 250, nota 16; Cl. L. Băluță — I. Șerban, RCRFA, 19/20, 1979, p. 205.

/// TINOC ///

Cf. nr. 7, 8, 1 (21), 5—7 (25—27), 12 (32), 34—36 (54—56).

46. (66). În CIL se face mențiunea: «Litteris inversis. În margine vasis maximi. Also Ilosva nunc Clausenburgi in museo TORMA; ibi non extat»; dar C. Băluță, Apulum, XV, p. 245, nota 8, notează că se află în muzeul din Cluj-Napoca; inv. 3 202. Litere inverse; ligaturi: V+A și V+S (V mai mic) în r. 1, R+V în r. 2.

C. Torma, AEM, 3, 1879, p. 119, nr. 5; CIL, III, 80775.

VA[lerius LVCI[VS]

[R]VFVS

LES INSCRIPTIONS SUR „MORTARIA“ DE DACIA

CONSTANTIN C. PETOLESCU

Résumé

L'ouvrage est la continuation d'un répertoire des estampilles sur „mortaria“ découvertes en Moesia Inferior. Elles sont numérotés de 1 à 46 (21—66) et elles sont découvertes à Sucidava, Romula, Slăveni, Buridava, Jidava, Răcari, Drobeta, Tibiscum, Sarmizegetusa, Micia, Ampellum, Apulum, Porolisum et Ilișua.